

Dubravko Kučanda
Sveučilište u Osijeku
Pedagoški fakultet

Faarlund, Jan Terje, ed. (2001). *Grammatical Relations in Change*. Amsterdam: John Benjamins. Studies in Language Companion Series 56. Str. viii + 326. € 110.00

Grammatical Relations in Change svojevrsni je zbornik radova lingvističke radionice *Grammatical Relations and Grammatical Change* na XIV. Konferenciji o povijesnoj lingvistici u Vancouveru 1999. godine. U okviru *workshopa* u organizaciji urednika prezentirano je šest radova (W. Abraham, J. O. Askedal, J. T. Faarlund, L. Heltoft, L. Schøsler i A. Veerman-Leichsenring), a ostali radovi, s izuzetkom M. Norde, također su prezentirani na Konferenciji, te su zbog tematske sličnosti uvršteni u ovu knjigu. Radovi izdani u ovoj publikaciji mogu se tematski podijeliti na dva dijela: (i) dio koji se bavi gramatikalizacijom gramatičkih relacija (posebice subjekta) u skandinavskim jezicima i (ii) dio u kojem se isti problem razmatra u drugim jezicima (indoeuropskim i neindoeuropskim), iako članci nisu poredani tim redoslijedom. Svi prilozi (izuzevši Abrahama) mogu se svrstati u dvije kategorije. U prvoj su autori koji smatraju da je fiksiranje reda riječi bio dovoljan razlog za tipološku promjenu od sintetičkog k analitičkom jeziku (vidi poznati Keenanov (1978) princip kovarijacije funkcionalnih elemenata. U drugoj su skupini autori koji smatraju da se gore spomenuta tipološka promjena ne može objasniti samo međusobnim utjecajem reda riječi na gubitak padežnog kodiranja, jer su u određenim sinkronijskim periodima oba sustava koegzistirala.

Budući da prilozi u knjizi nisu napisani u okviru bilo koje od međusobno suprotstavljenih teorija za njeno čitanje dovoljno je opće lingvističko obrazovanje, što je svakako dobrodošla vijest za čitatelje koji nisu isključivi poklonici jedne teorije. Naslov knjige pomalo je zbunjujući jer asocira na Perlmutter-Postalovu teoriju relacijske gramatike, no naziv gramatička relacija u knjizi se koristi kao ekvivalent za tradicionalniji pojam sintaktička funkcija (subjekt, direktni i indirektni objekt).

Pored uvoda, koji je napisao urednik, knjiga sadrži 11 priloga: 1. Werner Abraham: *How far does semantic bleaching go: About grammaticalization that does not terminate in functional categories* (15-63); 2. John Ole Askedal: *'Oblique subjects', structural and lexical case marking: Some thoughts on case assignment in North Germanic and German* (65-97); 3. Jan Terje Faarlund: *The notion of oblique subject and its status in the history of Icelandic* (99-135); 4. Elly van Gelderen: *Towards personal subjects in English: Variation in feature interpretability* (137-157); 5. Alice C. Harris: *Focus and uni-*

versal principles governing simplification of cleft structures (159-170); 6. Lars Heltoft: *Recasting Danish subjects: Case system, word order and subject development* (171-204); 7. Alana Johns: *Ergative to accusative: Comparing evidence from Inktitut* (205-221); 8. D. Garry Miller: *Subject and object in Old English and Latin copular deontics* (223-239); 9. Muriel Norde: *The loss of lexical case in Swedish* (241-272); 10. Lene Schøsler: *The coding of the subject-object distinction from Latin to Modern French* (273-302); 11. Annete Veerman-Leichsenring: *Changes in Popolocan word order and clause structure* (303-322).

Članak Wenera Abrahama donekle odstupa od ostalih priloga u ovoj knjizi jer Abraham ne govori o korelaciji između gubitka padežnog kodiranja i fiksiranja reda riječi. Dok ostali autori pod gramatičkim relacijama podrazumijevaju tradicionalne sintaktičke funkcije subjekt, izravni i neizravni objekt, Abraham govori o procesu gramatikalizacije leksičkih elemenata u funkcionalne elemente koje ilustrira primjerima gramatikalizacije modalnih glagola u njemačkom kao ilokucijskih modalnih čestica, gramatikalizacije infinitivnog prijedloga i djelomičnog semantičkog izbljeđivanja modalnih čestica u njemačkom i nizozemskom. Abraham smatra da gramatikalizacija nužno ne dovodi do pretvaranja leksičkih elemenata u funkcionalne morfeme (samostalna riječ → enklitika → afiks) uz popratno semantičko izbljeđivanje do gotovo potpunog gubitka značenja.

John Ole Askedal ukazuje na to da su se kontinentalni skandinavski jezici razvijali u pravcu topološkog kodiranja gramatičkih relacija i postupno gubili padežno kodiranje subjekta, izravnog i neizravnog objekta; s druge strane, 'otočki' skandinavski jezici (islandski i farski) zadržali su padežno kodiranje gramatičkih relacija, tako da u njima postoje ne samo subjekti u kosim padežima već se javljaju i neke kombinacije izravnog i neizravnog objekta koje se ne javljaju u drugim germanskim jezicima. Tako, na primjer, pored najčešćeg subjekta u nominativu subjekt može biti i u dativu, akuzativu ili genitivu, a uz dvovalentne glagole pored uobičajenog redosljedada nominativ-dativ-akuzativ javljaju se još i kombinacije nominativ-dativ-genitiv ili nominativ-dativ-dativ. Ove razlike ukazuju na utjecaj arealne izolacije 'otočkih' skandinavskih jezika u odnosu na kontinentalne skandinavske jezike, ali Askedal ne navodi uvjerljive sintaktičke dokaze da ove razlike u morfološkom kodiranju imaju i jasne sintaktičke posljedice.

Urednik Jan Terje Faarlund raspravlja o statusu takozvanog subjekta u kosom padežu u modernom islandskom i staroislandskom. Pod subjektom u kosom padežu podrazumijeva se imenski izraz u dativu, a rjeđe u akuzativu ili genitivu koji pokazuje neka relevantna svojstva identična s kanoničkim subjektom u nominativu. Za razliku od drugih germanskih jezika u kojima su gubitak padežnog kodiranja i fiksiranje reda riječi doveli do tipološke prom-

jene sintetički jezik → analitički jezik u islandskome je dijakronijski proces tekao suprotnim smjerom. Prema Faarlundu, u staroislandskom postoji samo jedan pouzdan kriterij za razlikovanje subjekta u kosom padežu od subjekta u nominativu ili objekta, dok u modernom islandskom subjekt u kosom padežu zauzima položaj subjekta, služi kao antecedent refleksivne zamjenice bilo u istoj ili u zavisnoj rečenici i može se izostaviti u slučaju koordinacije dvaju rečenica ukoliko je koreferentan sa subjektom ili objektom u glavnoj rečenici.

Lars Heltoft ukazuje na to da dok je u staroskandinavskom subjekt bio neobvezan, kodiran pomoću nominativa i imao poziciju slobodu u rečenici, u modernom danskom subjekt je obvezan i može se pojaviti samo u inicijalnom položaju u rečenici ili kao treća konstituenta, a gramatičke relacije nisu više kodirane pomoću padeža. Heltoft promatra subjekt u danskom u okviru obavijesne strukture rečenice i zaključuje da je subjekt uvijek tema. Padežno kodiranje subjekta zadržalo se još samo u pronominalnoj paradigmi u kojoj je u trećem licu došlo do zanimljive reinterpetacije padežnog kodiranja. Nominativni oblik zamjenice trećeg lica jednine koristi se samo kao anaforički oblik (npr., kao antecedent nerestriktivne relativne rečenice), dok se kao subjekt upotrebljava zamjenica u akuzativu. Na dijakronijskom planu, u skandinavskim su se jezicima dogodile brojne promjene: promjena tipa subjekta (subjekt umjesto tematskih uloga kodira predikacijsku strukturu; gotovo potpuni gubitak padežnog kodiranja osim kod nekolicine zamjenica; fiksiranje reda riječi, s time da je neobilježeni red riječi u zavisnim rečenicama SVO ili SAVO jer adverbijalne oznake ili negacija obvezno zauzimaju položaj ispred glagola. Heltoft pokazuje da danski donekle odstupa od tih glavnih tendencija karakterističnih za razvoj modernih skandinavskih jezika iz staroskandinavskog. U Danskom je, naime, došlo do reinterpetacije reda riječi u skladu s tematskom strukturom rečenice tako da subjekt uvijek zauzima položaj rezerviran za temu.

Prilog Muriel Norde još je jedan doprinos diskusijama o gubitku padežnog kodiranja gramatičkih relacija u švedskom. Norde taj proces promatra u svjetlu načela jezične ekonomije: između govornika, koji želi svoju poruku učiniti što jednostavnijom i slušatelja, koji želi primiti što eksplicitniju poruku javlja se konflikt koji na planu kodiranja rezultira postupnim nestajanjem morfološkoga kodiranja gramatičkih relacija uz popratno fiksiranje reda riječi, odnosno prelazak s leksičkog/inherentnog/tematskog kodiranja gramatičkih relacija na njihovo strukturno kodiranje. S druge strane, neke vrste riječi (npr. zamjenice, pridjevi u službi atributa) zadržavaju svoju fleksiju uz znatnu redukciju morfološki različitih oblika. Defleksija (gubitak padežnog kodiranja) u starošvedskom povezana je s istovremenom pojavom perifrastičnih konstrukcija, no nije sasvim jasno da li je gubitak padeža uzrokovao pojavu adnominalnih konstrukcija, ili je njihova pojava uzrokovala gubitak padeža. No u svakom slučaju to su bila dva konkurentna načina kodiranja gramatičkih

relacija, što je bilo vrlo neekonomično. Konačan rezultat ovakvih dijakronijskih procesa je taj da u modernom švedskom u kompleksnoj nominalnoj frazi nastavke za padež, rod i broj obično ima samo pridjev, dok determinator(i) i imenica nemaju morfološke nastavke, što pokazuje da švedski još nije postigao onaj stupanj analitičnosti koji nalazimo u engleskom.

Van Gelderen istražuje gubitak neosobnih staroengleskih konstrukcija u svjetlu gubitka inherentnog/leksičkog/tematskog pridruživanja padeža i prelaska na strukturno padežno pridruživanje, odnosno dijakronijski razvoj staroengleskog od sintetičkog jezika u moderni engleski kao analitički jezik. Neosobnim konstrukcijama van Gelderen smatra rečenice u kojima nema subjekta u nominativu, nego je subjekt u dativu, iako ne navodi nikakve sintaktičke dokaze o subjektnosti dativa. (vidi priloge Askedala i Faarlunda o staroislandskome). Neosobne konstrukcije, posesivne i pasivne konstrukcije u *Beowulfu* pokazuju postupni sinkretizam dativa i akuzativa najprije kod zamjenica prvog i drugog lica, a zatim i kod zamjenica trećeg lica. Gubitak padežnog kodiranja i postupno fiksiranje reda riječi doveli su i do drukčijeg sustava pridruživanja padeža. Dok se u staroengleskom padež pridruživao na temelju tematskih uloga argumenata kao inherentni/leksički/tematski padež, u modernom engleskom padež se pridružuje strukturno (kategorijalno), tj. prema položaju imenskog izraza u odnosu na glagol. Zbog leksičkog pridruživanja padeža transformacije nisu u staroengleskom mijenjale gramatičke relacije, kao što se vidi iz sljedeće pasivne rečenice s pacijensom u dativu *Him wæs full boren* (doslovce *Him was cup carried* 'Njemu je donijeta šalica').

Gary Miller opisuje dva tipa deontičkih konstrukcija s kopolom u staroengleskom. Prvi je tip po njegovu mišljenju nastao transformacijom nominalnog izraza u položaj subjekta (npr., *Little is to do*) i kasnije se razvio u pasivni tip konstrukcije (*Little is to be done*). Drugi je tip nastao pomicanjem upitne zamjenice (WH Movement) i imao je subjekt u dativu, kao u rečenici *Hwet is us to donne* ('Što nam je činiti?'), a kasnije se razvio u konstrukciju sa strukturno pridruženim subjektom i deontičkim modalom. Miller ne navodi nikakve argumente u korist analize dativa kao subjekta, te se postavlja pitanje ne bi li se takve rečenice prije mogle svrstati u rečenice s obezličenim subjektom o kojima piše van Gelderen.

Alana Jones analizira različitu rasprostranjenost antpasivnih konstrukcija u inuktitskom, jeziku koji se govori od Aljaske do Grenlanda. Na tako velikom području postoji niz dijalekata od kojih su oni na krajnjem zapadu i oni na krajnjem istoku međusobno gotovo posve nerazumljivi, s time što su zapadni dijalekti konzervativniji i čvsto se drže ergativno-apsolutivne tipologije. Što se odmiče dalje prema istoku, dijalekti pokazuju sve više svojstava nominativno-akuzativnih jezika, odnosno na djelu je tipološka promjena od erga-

tivno-apsolutivnoga prema nominativno-akuzativnom kodiranju gramatičkih relacija.

Prema Rene Schøsler, razvoj modernog francuskog iz latinskog jezika preko starofrancuskog i srednjefrancuskog nužno je promatrati na leksičkoj razini kroz valencijsku glagola, pri čemu Schøsler misli na selekcijska ograničenja, na morfološkoj razini (kodiranje nominalnih izraza i glagola), te na razini linearizacije jezičnih struktura. Nestajanje morfološkog kodiranja subjekta i objekta i fiksiranje reda riječi ne mogu po mišljenju Schøsler dostatno objasniti razvoj francuskog u analitički jezik, jer je već u starofrancuskom došlo do potpunog gubitka padežnog kodiranja u nominalnoj paradigmi, ali red riječi je još uvijek bio relativno slobodan. Do defleksije došlo je prvo kod jednine neživih imenica ženskoga roda, a fleksija se zadržala još samo u pronominalnoj paradigmi. Ove promjene nisu odjednom zahvatile cijelo govorno područje francuskog već su se postupno širile od zapada prema sjeveroistoku. U pogledu postupnog razvoja iz izrazito sintetičkog jezika (latinski) u analitički jezik, francuski se kao romanski jezik ne razlikuje od germanskih jezika opisanih u ovoj knjizi.

Harris ispituje dijakronijski razvoj fokusnih konstrukcija u sjevernoistočnim kavkaskim jezicima, koji čine posebnu porodicu jezika s ukupno 30 jezika. Specifičnost je fokusnih konstrukcija u tome što one nastaju od biklauzalnih konstrukcija u kojima svaka klauza zadržava svoje sintaktičke osobine. U prijelaznoj fazi fokusne konstrukcije imaju neke osobine biklauzalnih, a neke monoklauzalnih konstrukcija. U trećoj fazi konstrukcija ima sve osobine monoklauzalnih konstrukcija, tako da je predikat glavne rečenice kontrolor sročnosti i nekih drugih karakteristika u uloženoj rečenici unatoč prisutnosti predikata uložene rečenice. Gornje tri faze dijakronijskog razvoja monoklauzalnih fokusnih konstrukcija iz biklauzalnih konstrukcija ilustrirane su primjerima iz sjevernoistočnih kavkaskih jezika dargi i udi.

Annete Veerman-Leichsenring opisuje sintaktičke promjene u popolokanskoj porodici jezika, koja ima oko 100000 govornika u području južno od Mexico City-a. U popolokanskim jezicima osnovni red riječi bio je VSO s time što je subjekt, a uz mali broj glagola i objekt koji označava živo ljudsko biće bio inkorporiran u glagol. U svrhu fokusa subjekt ili objekt mogli su se javiti i u položaju ispred glagola, ali se u tome slučaju na njihovu mjestu iza glagola javljala koreferentna zamjenica ili imenica kako bi se sačuvao osnovni red riječi. Tijekom dijakronijskog razvoja, a pod utjecajem španjolskoga, jer svi su govornici popolokanskih jezika bilingvalni, došlo je do različitih sintaktičkih promjena, od potpune promjene reda riječi u SVO i gubitka koreferentnih zamjenica, preko reda riječi SVO i djelomičnog zadržavanja koreferentnih zamjenica do potpunog zadržavanja gore opisanog početnog stanja.

Ova knjiga predstavlja značajan doprinos razumijevanju razvoja kodiranja gramatičkih relacija, ali istovremeno ukazuje i na to da se prelazak sa sintetičkog na analitičko kodiranje gramatičkih relacija ne može objasniti samo međusobnim utjecajem fiksiranja reda riječi i difleksijom, jer su u određenim sinkronijskim presjecima koegzistirala oba sustava, odnosno da je tumačenje prema kome je fiksiranje reda riječi uzrokovalo difleksiju, i obrnuto, difleksija je bila uzrokom fiksiranja reda riječi previše pojednostavljeno i da su nužna dodatna istraživanja.

Literatura:

Keenan, Edward L. (1978). Language variation and the logical structure of universal grammar. U: Hansjakob Seiler, ed. *Language Universals*, 89-123. Tübinger Beiträge zur Linguistik 111. Tübingen: Gunter Narr.